

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341.231.14

ВАСКО А. Р.,

студентка V курсу
Університету державної фіскальної служби України

ЯЦИШИН Н. Г.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Університету державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. У статті досліджуються основні проблеми із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні в контексті глобальної екологічної кризи. Сформульовано концептуальні положення, обґрунтовано нові пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин з охорони, реалізації та захисту права громадян на безпечне навколишнє природне середовище.

Ключові слова: екологічні права, безпечне навколишнє природне середовище, екологічна безпека, глобальна екологічна криза, екологічний правовий простір, удосконалення екологічного законодавства.

Постановка проблеми. У будь-якому цивілізованому суспільстві життя й здоров'я людини являють собою найвищу цінність. Однією з умов забезпечення цих благ є наявність такої якості навколишнього природного середовища, яка робить її найбільш придатною для життя людини.

Однак сьогодні варто констатувати різке погіршення екологічної обстановки в усьому світі, що поставило питання про виживання людства та вже завдало колосальної шкоди життю, здоров'ю й майну мільйонів людей. Ці проблеми давно вийшли за вузькі національні межі та не можуть вважатись винятково внутрішньою справою кожної держави. Такі процеси привели до необхідності поглиблення міжнародного співробітництва держав у галузі забезпечення права людини на безпечне навколишнє природне середовище.

Актуальності цій проблематиці додає також наявність певних недоліків в екологічному законодавстві, недосконалість механізмів гарантування цього права в Україні. Глибока економічна й соціальна криза, ускладнена війною на Сході України, призвела до збільшення кількості факторів, які несприятливо позначаються на стані навколишнього природного середовища, а також на забезпеченні цього права.

Зрештою, потреба в поглибленому вивченні права людини й громадянина на сприятливе навколишнє природне середовище зумовлюється недостатнім дослідженням цієї проблеми з позицій як внутрішньодержавного, так і міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні підходи до поняття права людини на безпечне навколишнє природне середовище, проблем його гарантій у різних галузях юридичної науки розробили вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, праці яких склали теоретичну основу публікації. Цими науковцями є Г.В. Анісімова [1], К.А. Бек'яшев [2], В.Л. Бредихіна [3], А.П. Гетьман [4], Ю.В. Донченко [6], С.Н. Кравченко [7], В.К. Попов [8], Ю.С. Шемшученко [5] та інші автори.

У роботах згаданих учених розглянуто істотні аспекти права людини на безпечне природне навколишнє середовище, розкрито проблему формування цього права в міжнародно-правових документах, поставлено питання про його суб'єкти, поняття та зміст, а також порушуються проблеми відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної екологічним правопорушенням, тощо. Однак такі питання, як поняття, зміст права, його юридична природа, система гарантій, на нашу думку, розкрито недостатньо повно.

Метою статті є визначення основних проблем із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище в Україні в контексті глобальної екологічної кризи, а також вироблення пропозицій щодо можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у світі утвердилась тенденція швидкого розвитку як міжнародного екологічного права, так і національного екологічного законодавства, яка супроводжується небаченим досі явищем – взаємним «перетіканням» прогресивних екологічних ідей між національним і міжнародним екологічним правом [1, с. 54]. Право людини на чисте довкілля в конституціях сучасних держав вважається правовою підставою юридичного закріплення екологічної функції

держави. Збереження довкілля для сучасного й прийдешніх поколінь у сучасній теорії права та конституційній практиці розглядається як спільний обов'язок держави, громадянського суспільства й людини. Такий підхід можна визначити як еколого-правовий імператив, сприйнятий майже в усіх державах світу.

Природно-правова доктрина, що лежить в основі права на безпечне навколишнє природне середовище, відповідна загальна спрямованість правового регулювання екологічних відносин дають змогу вважати його забезпечення й охорону одним з основних галузевих принципів екологічного права. Цей принцип пронизує всю систему екологічних знань, об'єднує її та визначає загальний напрям правового впливу на екологічні суспільні відносини. Він виражає соціальне призначення екологічного права та відображає ідею орієнтації всієї екологічної політики держави на охорону життя й здоров'я своїх громадян шляхом гарантування безпечної якості природного середовища, що їх оточує [2, с. 564].

Розвиток світової науки відбувається темпами, що не адекватні потенціалу світової цивілізації. Особливо небезпечні для людства наукові дослідження в галузі новітніх озброєнь, технологій ведення війни, генної інженерії, глобального управління психікою (окремих людей, групи людей, етносів, народів), оскільки вони можуть бути використані в деструктивних цілях і загрожувати всьому живому на Землі. Найбільш гострою й складною для вирішення є проблема глобального політичного устрою. Доки політичні проблеми вирішуватимуться за допомогою зброї, а демократія буде використовуватись як інструмент інформаційної війни й поглинання малих національних культур, не варто очікувати швидкого усунення глобальних екологічних загроз [3, с. 34].

За визначенням Н.Ф. Реймерса, екологічна криза – це напружений стан взаємин між людством та природою, що характеризується невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у людському суспільстві ресурсно-екологічним можливостям біосфери [4, с. 72]. Екологічна криза характеризується не просто та не стільки посиленою дією людини на природу, скільки різким збільшенням впливу зміненої людьми природи на суспільний розвиток. Сучасна екологічна криза має глобальний характер та охоплює всю біосферу. Вона є наслідком усієї сукупності господарської діяльності нашої цивілізації й виявляється в зміні характеристик природного середовища в масштабах планети [5, с. 19].

Глобальні екологічні загрози, що виникли під впливом викидів у навколишнє середовище парникових газів, а також політична напруженість, що посилилась унаслідок прагнення окремих країн або їх груп заволодіти природними ресурсами Антарктиди, Світового океану та іншими, які не є власністю національних держав, – це результат недосконалої міжнародної екологічної політики. Щоб змінити ситуацію на краще, необхідно вирішити проблему власності на всі види природних ресурсів, зокрема й на атмосферне повітря. Кожна країна світу має отримати свою квоту на

використання природних ресурсів, до яких можна віднести кисень та азот атмосферного повітря, обсяги шкідливих викидів в атмосферне повітря й водні басейни колективного користування, нафту, газ і мінеральну сировину, що видобуваються за межами національних кордонів [6, с. 45].

Вважаємо цілком слушною й обґрунтованою позицію українського дослідника І.М. Синякевича з приводу тих заходів, до яких необхідно вдатися міжнародному співтовариству з метою подолання або зменшення глобальних екологічних загроз, що постали перед світовою цивілізацією в XXI ст., зокрема:

- забезпечення екологізації суспільного розвитку на основі досконалих принципів та інструментів екологічної політики на міжнародному, національному, регіональному й локальному рівнях; трансформація інструментів економічної політики в інструменти екологічної політики; подолання жебрацького рівня життя й деградації духовної сфери;

- введення екологічної сертифікації навколишнього середовища (на першому етапі така сертифікація має охопити лісові екосистеми, сільськогосподарські та мисливські угіддя, території, придатні для рекреації й відпочинку);

- підтримання міжнародної екологічної політики, спрямованої на консолідацію всіх країн світу в межах Кіотського процесу з метою зменшення викидів парникових газів і стабілізації клімату;

- укладення міжнародних договорів, які б регулювали використання навколишнього середовища та прописували нормативи [7, с. 33].

На сьогодні доведено пряму залежність між забрудненням довкілля та суттєвим погіршенням здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді. За таких умов актуальність і значимість права громадян на безпечне для життя й здоров'я навколишнє природне середовище набуває особливої гостроти для кожної держави. Охорона та відновлення довкілля як загальної системи життєзабезпечення людини перетворюється на найважливіше завдання з позиції збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного й соціального розвитку [8].

Як показує досвід, проводити ефективну політику невиснажливого розвитку в державі досить важко, навіть за умов процвітаючої економіки. Тим складнішою виглядає ця проблема в Україні – державі, яка переживає глибоку кризу та змушена водночас вирішувати безліч проблем: політичних, економічних, соціальних, екологічних. Серед них особливо виділяється проблема забезпечення екологічно й техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження та відновлення навколишнього природного середовища [4, с. 74].

Прикладом для України може стати Конституція Португалії, яка передбачає, що держава через власні органи, а також спираючись на народну ініціативу й підтримку для забезпечення права на здорове довкілля в умовах сталого розвитку, зобов'язана виконувати такі функції:

а) попереджати й контролювати забруднення навколишнього середовища та його наслідки, а також види ерозії;

б) упорядковувати та сприяти благоустрою території з урахуванням раціонального розміщення продуктивних сил, збалансованого соціально-економічного розвитку й збереження ландшафтів;

в) створювати та забезпечувати розвиток заповідників і природних парків, парків відпочинку, а також класифікувати й охороняти природні пам'ятки, щоб гарантувати збереження природи й культурних цінностей, що представляють історичний і художній інтерес;

г) розвивати раціональне використання природних ресурсів, зберігаючи їх здатність до оновлення та екологічної стійкості, за поваги принципу солідарності поколінь;

г) сприяти наданню екологічної спрямованості різним сферам політики на галузевому рівні [10, с. 85].

Вважаємо, що Україна також повинна передбачити в національному законодавстві подібні норми.

Пріоритетним для України, на нашу думку, має стати розвиток національної економіки, що спирається на поновлювані природні ресурси (енергію сонця, вітру, рослинний і тваринний світ тощо). Повчальним прикладом для нашої вітчизни може бути досвід у цій сфері інших країн, наприклад Швеції, яка відмовилась від участі в російсько-німецькому проєкті будівництва газопроводу, який передбачається прокласти на дні Балтійського моря. І не лише тому, що цей проєкт пов'язаний зі значними екологічними, економічними та політичними ризиками. Ця відмова постає із сутності екологічної, економічної й енергетичної політики Швеції, що ґрунтується на ефективному відтворенні та використанні лісових та інших поновлюваних природних ресурсів, що є матеріальним стрижнем національної екологічної безпеки.

Необхідно зазначити, що Україна зробила крок назустріч забезпеченню прав людини на безпечне навколишнє природне середовище, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – УА). 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно її ратифікували. З 1 січня 2016 р. УА набула чинності в тимчасовому режимі.

Глава 6 УА регулює суспільні відносини щодо збереження, раціонального використання й захисту навколишнього середовища. Зокрема, сторони зобов'язуються розвивати та зміцнювати співробітництво з питань охорони навколишнього середовища, таким чином сприяючи реалізації довгострокових цілей сталого розвитку та зеленої економіки. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та Європейському Союзі (далі – ЄС), а саме через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави,

а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. Співробітництво здійснюватиметься з урахуванням інтересів сторін на основі рівності та взаємної вигоди, а також з огляду на взаємозалежність, яка існує між сторонами у сфері охорони навколишнього середовища, і багатосторонні угоди в цій сфері.

Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення й відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів і заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах: 1) зміни клімату; 2) екологічного управління та аналогічних питань, зокрема освіти й навчальної підготовки, доступу до інформації з питань навколишнього середовища й процесу прийняття рішень; 3) якості атмосферного повітря; 4) якості води та управління водними ресурсами, у тому числі морським середовищем; 5) управління відходами й ресурсами; 6) охорони природи, зокрема збереження й захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); 7) промислового забруднення та промислових загроз; 8) хімічних речовин; 9) генетично модифікованих організмів, у тому числі в сільському господарстві; 10) шумового забруднення; 11) цивільного захисту, зокрема стихійних лих та антропогенних загроз; 12) міського середовища; 13) екологічних зборів.

Сторони, *inter alia*, виконують такі функції:

- а) обмінюються інформацією й досвідом;
- б) здійснюють спільну дослідну діяльність та обмінюються інформацією про екологічно чисті технології;
- в) планують подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій;
- г) здійснюють спільну діяльність на регіональному й міжнародному рівнях, у тому числі згідно з багатосторонніми угодами у сфері охорони навколишнього середовища, ратифікованими сторонами, у разі доцільності, а також спільну діяльність у межах відповідних агентств.

Особливу увагу сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер. Виключно важливим є поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Співробітництво у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод у цій галузі, укладених між сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями й компетенцією ЄС та його держав-членів, а також відповідно до правових процедур кожної зі сторін. Воно, зокрема, спрямовуватиметься на такі явища:

- 1) сприяння взаємній допомозі за надзвичайних ситуацій;
- 2) цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями та оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити й пропозиції щодо допомоги;

3) оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище;

4) залучення експертів до участі в специфічних технічних семінарах і симпозиумах із питань цивільного захисту;

5) залучення (у разі необхідності) спостерігачів під час проведення окремих навчань і тренінгів, що організуються Україною та (або) ЄС;

6) посилення існуючого співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту.

Співробітництво охоплює, *inter alia*, такі цілі: а) розвиток всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з визначеними термінами) для забезпечення виконання та впровадження природоохоронного законодавства; розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному й місцевому рівнях; процедури прийняття рішень і їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізму їх перегляду; б) розвиток галузевих стратегій у галузях покращення якості повітря; якості води й управління водними ресурсами, у тому числі морським середовищем; управління відходами й ресурсами; захист природи; промислове забруднення та промислові аварії; хімічні речовини, зокрема й чітко визначені терміни та основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру й технології; в) розвиток та імплементацію політики з питань зміни клімату [11].

Висновки. Право кожної людини сучасного й майбутніх поколінь на безпечне навколишнє природне середовище є одним із принципів міжнародного екологічного права. Поряд з іншими принципами, зокрема й принципом сталого розвитку, він формує основу міжнародного правового захисту навколишнього середовища. З іншого боку, право на безпечне навколишнє середовище є одним із фундаментальних прав людини, тісно пов'язаним з іншими його правами та невіддільним від них. Визнання цього факту світовою спільнотою, його законодавче закріплення на міжнародному й національному рівнях дає підставу сподіватись, що людство не буде безслідно знищене в результаті глобальної екологічної кризи та зуміє створити життя, гідне людини.

Міжнародне співтовариство стоїть перед необхідністю формування своєрідного «екологічного правового простору». Вважаємо, що із цією метою нагальною є потреба в розробленні єдиного універсального міжнародно-правового документа у сфері захисту навколишнього середовища, який став би не лише одним із найважливіших складників екологічної безпеки, а й основою захисту прав на безпечне природне навколишнє середовище.

Україні з метою скорішого та успішного вирішення проблем із забезпеченням права людини на безпечне навколишнє природне середовище необхідно виконувати такі заходи:

– тісно співпрацювати як на двосторонній, так і на багатосторонній основі в межах міжнародних організацій щодо вироблення ефективних, заснованих на консенсусі міжнародних процедур і механізмів, які забезпечували б збереження й раціональне використання екологічних ресурсів планети та водночас були б гарантією дотримання екологічних прав людини;

– здійснювати поступове наближення законодавства України до права й політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища;

– поширювати ефективне договірне регулювання на всі сфери діяльності держави, що зачіпає екологічний баланс, а отже, впливає на реалізацію екологічних прав людини;

– забезпечити адекватні механізми суворого дотримання чинних міжнародних договорів на національному рівні, створити чітку систему контролю за виконанням державою зобов'язань за міжнародними договорами у сфері захисту навколишнього середовища й екологічних прав людини;

– розробити та прийняти новий якісний проект Екологічного кодексу України з урахуванням суб'єктивного права на безпечне навколишнє природне середовище та визначенням правового механізму реалізації цього права.

Література:

1. Бредихина В.Л. Понятие, сущность и содержание права граждан на безопасную окружающую среду / В.Л. Бредихина // Проблемы законности : Республиканський міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. академія України, 2001. – Вип. 47. – С. 54–61.
2. Екологічне право України. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2005 – 848 с.
3. Кравченко С.Н. Реализация права в охране окружающей среды (социально-психологические условия) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / С.Н. Кравченко. – Х., 1991. – 41 с.
4. Анисимова А.В. Классификация естественных экологических прав / А.В. Анисимова // Проблемы законности : Республиканський міжвідомчий наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. академія України, 2004. – Вип. 66. – С. 72–81.
5. Синякевич І.М. Принципи екологічної політики: погляд крізь призму екологічних загроз / І.М. Синякевич // Продуктивні сили. – 2007. – № 2. – С. 17–19.
6. Попов В.К. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря / В.К. Попов // Радянське право. – 1986. – № 11. – С. 43–47.
7. Донченко В.Ю. Роль Организации Объединенных Наций в обеспечении экологической безопасности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / В.Ю. Донченко. – М., 2008. – 33 с.
8. Право людини на безпечне довкілля: щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1117356672>.

9. Гетьман А.П. Розвиток законодавчого регулювання екологічних прав людини: історія-сучасність / А.П. Гетьман // Планова наукова-дослідна робота. – Х., 1999 – С. 3–9.
10. Бекашев К.А. О роли ООН в кодификации и прогрессивном развитии международного экологического права / К.А. Бекашев // Труды МГЮА. – М. : Юрист, 1997. – № 1. – С. 146–152.
11. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344&.

Васко А. Р., Яцишин Н. Г. Проблемы обеспечения права человека на безопасную окружающую природную среду в Украине в контексте глобального кризиса

Аннотация. В статье исследуются основные проблемы с обеспечением права человека на безопасную окружающую среду в Украине в контексте глобального экологического кризиса. Сформулированы концептуальные положения, обоснованы новые предложения по совершенствованию правового регулирования общественных отношений по охране, реализации и защите права граждан на безопасную окружающую среду.

Ключевые слова: экологические права, безопасная окружающая среда, экологическая безопасность, глобальный экологический кризис, экологическое правовое пространство, совершенствование экологического законодательства.

Vasco A., Yatsyshyn N. The problems of the human right to a safe environment in Ukraine in the context of the global environmental crisis

Summary. The article analyzes the main problems with the human right to a safe environment in Ukraine in the context of the global environmental crisis. The author analyzes the concept of the global environmental crisis, considers the legal nature and content of the human right to a safe environment, justifies the need for close international cooperation in solving the problem.

In the article the experience of European countries in the field of legislative provision of the right to a healthy environment, which can be used in Ukraine, is considered. Considerable attention is paid to the analysis of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, which regulate public relations for the conservation, management and environmental protection.

Conceptual principles are formulated in this thesis and new suggestions regarding improvement of legal adjusting of public relations from implementation and defense of the right of the citizens in the safe natural environment are made. The author emphasizes the need to develop and adopt new quality draft of Ecological Code of Ukraine considering subjective right to a safe environment and measures for implementation of this law.

An important conclusion is the need to form “environmental legal space”, which can be based on sole codified universal international legal instrument for the protection of the environment that would be the basis of human rights to safe natural environment.

Key words: ecological rights, safe natural environment, ecological safety, global environmental crisis, environmental legal space, perfection of ecological legislation.